

5. Белодед И. К. Контакты украинского языка с другими славянскими и унификация его устной литературной формы //Білодід І. К. Вибрані праці: В 3 т. – К.: Вища школа, 1986. – Т. 1.
6. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова. – Харьков, Изд-во при Харьк. ун-те, 1989. – 96 с.
7. Ижакевич Г. П., Кононенко В. И., Пилинский Н. Н., Сиротина В. А. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков. – К.: Вища школа, 1980. – 208 с.
8. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: Ленинград. ун-т, 1978. – 160 с.
9. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М.: Высш. школа, 1969. – 364 с.
10. Рильський М. Ще про переклади. – В кн.: Письменники про свою роботу. К.: Наукова думка. – 214 с.
11. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – М.: Просвещение, 1933.

Словари и их условные обозначения

1. ЛС – Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – М., 1972.
2. СЛТ – Ахманова О.С. – Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.
3. NWD – New Webster's Dictionary of the English Language, USA, 1971.
4. HD – Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. New ed., Oxford University Press, 1977.

Гандзюк О. М.

КОНСТРУКЦІЇ З ПРИЙМЕННОМ з ЯК АДВЕРБІАЛЬНІ СИНТАКСЕМИ

Прийменниково-відмінкові форми постійно виступають об'єктом наукового аналізу, бо завдяки використанню прийменників невеликою кількістю відмінків вдається передати значне коло різноманітних значень. Функціонування прийменниково-відмінкових форм на синтаксемному рівні досліджують такі відомі лінгвісти, як І. Р. Вихованець [1; 2; 4], Н. В. Гуйванюк [6], К. Г. Городенська [5], В. М. Леонова [10] та інші.

Актуальність роботи зумовлюється відсутністю системної характеристики конструкції з прийменником з як адвербіальної синтаксеми. Мета дослідження полягає у характеристиці семантичного обсягу конструкції з прийменником з на синтаксемному рівні. Поставлена мета зумовлює реалізацію таких завдань: 1) проаналізувати основні значення конструкції «з + **р.в.**» як адвербіальної синтаксеми; 2) навести приклади функціонування конструкції «з + **о.в.**» як адвербіальної синтаксеми.

В українській мові прийменник з функціонує з родовим, знахідним і орудним відмінками.

У конструкції «з + **р.в.**» цей прийменник активно забезпечує адвербіальне значення причини. Причинове значення прийменникових конструкцій, як і будь-яка інша семантика, виділяється синтагматично, залежно від лексичного матеріалу, який його структурує; сказане передусім стосується іменників чи інших субстантивованих слів (у мінімальній формі) та дієслів (у максимальній формі).

Причинова прийменникова конструкція не являє собою однорідну семантичну одиницю з одними й тими ж функціональними параметрами для всіх мовленнєвих ситуацій, а служить для задоволення різних комунікативних потреб. Це одиниця з диференційними семантико-функціональними ознаками, що розщеплюється на мінімальні елементи, семантичні варіанти, які визначають її функціональні потенції [12, с. 115].

У ролі складових компонентів в таких структурах широко вживаються прикметники зі значенням зір, слух і дотик і прикметникові словоформи, які характеризують внутрішній стан людини. Роль залежних компонентів із значенням внутрішньої причини виконують іменники абстрактної семантики на позначення:

1) почуттів: *Не заглушили прикро докірливе, уроджене з перелякано-присмної несподіванки, слово «скажений», яке я виніс з-під попової хати, коли я був на нічних походеньках* (Т. Осьмачка); *Уласович з радощів як нарежечеться на всю хату* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Вона все плакала і плакала з туги за матір'ю* (У. Самчук); *Чи згадував Гордія Чурая, оті шляхи до слави найкоротші, де перемога, з горя нічия, дивилась мертвим в незакриті очі* (Л. Костенко); *Не став би Михайло сестричку кривдити, якби вона справді гнівлася, - ні, Мелася не з гніву так чи так боронилася, а тільки з самого сорому, бо страх була Мелася соромляжа* (Марко Вовчок); *Припускала, що це люди з зазвисті хотять її відраяти* (Л. Мартович);

2) психічного стану: *Серафікус аж підскочив з переляку* (В. Домонтович); *З божевілля і дикої розпуки вона ламала руки і рвала на собі волосся* (У. Самчук); – *Терптиму, – каже, – дивлячись на його обличчя зблідле, хмуре з жалю та з неспокою* (Марко Вовчок); *Марія з відчаю відійшла* (У. Самчук); *Мати на нього руками замахала з привоги, від якої світ їй стемнів* (В. Барка); *Андрій з досади заходився виламувати имат бляшаної смуги* (І. Багрянний); *З нудьги блукають очима по салону, придивляються до химерної люстри, прислухаються до сміху та гомону* (І. Багрянний); *Я заніміла з того дива* (Л. Костенко); *Гризуть вудила коні з нетерплячки* (Л. Костенко); *Вер аж затремтіла з захвату* (В. Домонтович); *Ми пішли подивитися скоріш із цікавості, ніж із обов'язку* (В. Домонтович); *Але ці ніжки були замітні серед інших, глянеш – одразу видно: то літні, а це осінні, з тієї пори, коли ізобрази дуріють з пристрасті* (І. Багрянний);

3) фізичного стану: *З вашого тону я відчуваю, що ви незадоволені* (В. Домонтович);

4) характеристики: *З черствості присутніх вона тайла у душі глибоке розчарування* (У. Самчук);

5) фізіологічного стану: *А у найменшій донечки зі спраги порепали губи* (М. Старицький); *А самі будемо конати з голоду?* (П. Мирний);

6) зовнішнього вигляду: *З облич і гулу розмов можна було відразу визначити інтернаціональність складу мешканців цього світу* (І. Багрянний);

7) стану природи: *Дивиться бабуся, - нічого за дрібними не бачить, а весь слух душі її ловить промовлене, як нива, вже біляста з посухи і спрагла, вбирає краплі дощу* (В. Барка); *Наснилося, з розлуки наверхлося, з морозу склякло, з туги аж – аж ляцить* (В. Стус);

8) поведінки: *А мати тим часом дивилась за падь, посміхаючись ще й досі з доччиного жарту, з потіхи, з упевненості* (І. Багрянний); *А, може, попросту зробив те з дитинячості* (Л. Мартович); *Вона не мала ніяких намірів, а тільки робила це з привички* (Л. Мартович); *Одні роблять це для любові, а другі з інтересу* (Л. Мартович); *З чого б це?* (В. Малик); *З якої б то речі?* (В. Малик); *Треба, щоб ми непокоїлись з приводе всякого ідіотства?* (П. Мирний); *.. і пляшка шампанського втоплена в цеберкові з льодом, – теж з приводе знаменної річниць, і гості – комеск Романов з дружиною – завітали до Поліщуків саме з цієї нагоди* (Л. Письменна);

9) ставлення до об'єкта: *Степан вороже поглядав на неї з недовір'я* (М. Старицький).

У конструкції «з огляду на + з.в.» прийменник **з** сприяє вказівці на обов'язкову і неминучу причина: – *З огляду на непевну ситуацію, у краї відкриті плановані в цьому літі дитячі і молодіжні табори в Карпатах* (І. Вільде); у структурі «з нагоди +р.в.» – на причину-мотив: – *З нагоди свята було придбано кілька пляшок шампанського* (І. Вільде); *З нагоди прибуття капітана вони зібралися всі разом* (І. Багрянний); у конструкції «з + р.в.» – на причину – джерело: – *А з тієї самої причини, чому ти проти війни з ним* (І. Вільде); *Кінчилось все тим, що старший слідчий, викликавши його на допит, розкричався несамовито з невідомої причини й назвав його останньою сволочню* (І. Багрянний); *З причини такого дійсно сумного випадку я зосталась сьогодні дома і нікуди не поїхала* (Г. Хоткевич); *Григорієві теж було весело з такої пригоди* (І. Багрянний); *Колись з однієї зовсім незначної причини виникла суперечка між Рудьком і його рідним братом* (О. Ольжич).

Прийменник **з** може вживатися і в ролі темпоральної синтаксеми. Найзагальнішим протиставленням у системі темпоральних конструкцій, є звичайно, одночасність і різночасність [3, с. 124]. Більш розширену значеннєву класифікацію часових конструкцій знаходимо у працях З. І. Іваненко [7]. Вона виділяє конструкції із значенням моменту дії, часу, часової наступності, тривалості часу, одночасності, передчасну, меж завершення дії, часової приблизності і под. Питання співвідносності часових конструкцій української мови знайшло своє висвітлення з представленням значного фактичного матеріалу у працях У. В. Кубської, П. С. Канеси [9; 8] та ін.

Її використовують на позначення далекої часової початкової точки відліку. У поодиноких випадках ця конструкція знаходить своє застосування як умовна синтаксема.

Конструкція з прийменником **з** вживається з темпоральним значенням у формі родового відмінка: *Штурман з першого ж дня запов Андрієві в око...* (В. Барка); *А заготовляють і кладуть на місце ці всі причандали задалегідь ще з літа або з пізньої осені...* (І. Багрянний); *З того дня, як наш клас дізнався про сердечні справи Віктора Михайловича, нас дуже цікавило все, що протягом минулої доби сталося поміж нашим керівником та Галиною Іванівною* (А. Дімаров); – *Напоімо!* – *впевнено відказав отаман, вирівнявся по сарай звичі, що лишилася ще із прапорщиків* (Г. Косинка).

У знахідному відмінку конструкція «з + зн.в.» має тільки адвербіальне темпоральне значення приблизно окресленого часу. *Степовик з діда-прадіда, він не вмів ходити лісом, скрадаючись* (П. Загребельний); *...рятівні інстинкти, що збереглися з прадавніх часів не знати ким і навіщо, – все те було невідоме Михайлові* (П. Загребельний); *Вони з вісім років не бачились, тепер стояли, розмовляючи пошепки й гарячково, намагаючись сказати все зразу* (В. Барка).

Інші засоби являють собою різні видозміни основних речень, поширюючись на вужчі шари іменникової лексики: назви місяців, року, століття, певного вікового періоду і под.: «з + ор.в.» також вживається, як темпоральна синтаксема, напр.: *З роками його образ розвіявся, і Олена завжди носила в собі неприємний страх, що, зустрівши випадково на вулиці, не пізнала б його* (І. Вільде). У темпоральному значенні вона пов'язується з вираженням одночасності і підкреслює зіставний план взаємопов'язаних цією одночасністю подій.

Ціль являє собою бажану дію. Мета – бажане, відповідно таке, що планується, яке вимагає для своєї реалізації активної, свідомої діяльності. Функція мети ґрунтується на семантичних диференційних ознаках наступності в плані часової перспективи, гіпотетичної модальності бажаності, характеру явища, що виступає бажаним наслідком. Відповідно до семантичної ознаки наступності цільові синтаксеми мають часовий план відносного майбутнього.

Цільові синтаксеми виражають у реченні призначення дії або стану, вказують на явища, процеси, результати, заради здійснення яких відбувається певна дія. Відповідно до значеннєвої ознаки наступності дії цільові синтаксеми мають часовий план відносного майбутнього. Найчастіше обставинні цільові відношення виражаються різноманітними прийменниково-відмінковими формами, хоч в цілому кількість їх невелика.

Як цільова синтаксема конструкція з прийменником **з** має значення мети руху. Сюди ж відносимо конструкцію «з метою + род.в.», яка закріпилася в науковому стилі: *Тоді я склав план реконструкції кількох площ і вулиць міста з метою його благоустрою* (О. Довженко).

Конструкції з прийменником **з** активно функціонують як адвербіальні синтаксеми. Як адвербіальні синтаксеми вони реалізують себе у ролі темпоральних, причинових і цільових синтаксем.

Література

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
2. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 231 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
5. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 191 с.
6. Гуїванюк Н. В. Формально-семантичні відношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
7. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції часу в сучасній українській мові. – Чернівці, Чернівецький держ. ун-т, 1967-1969. – Ч. I. – 61 с.
8. Канеса П. С. Средства выражения временных отношений в современном украинском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1984. – 24 с.
9. Кубська І. В. Синонімічні прийменникові конструкції з часовим значенням // Укр. мова і літ. в шк. – 1981. – № 10. – С. 24-25.
10. Леонова В. М. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. – К.: Вища шк., 1983. – 264 с.
11. Слинко І. І., Гуїванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
12. Халчанська О. Інваріантні і варіантні значення каузальних відношень в українській мові // Граматика української мови у функціональному висвітленні: 36. наук. праць. – Полтава: Полтавський держ. пед. ун-т, 2000. – С. 114-120.